מנורת המאור — התורה וישראל

גדולה תורה שבה הבדיל הב"ה את ישראל עמו ונחלתו מאומות העולם. כדגרסי' בואלה הדברים רבה והיה אם שמוע תשמע וגו', הה"ד לריח שמניך טובים וגו'. בחמשה דברים נמשלה תורה, במים, ביין, בדבש, בחלב, בשמן. במים מנין, דכתיב הוי כל צמא לכו למים. ביין מנין, דכתי' (משלי ט, ה) ושתו ביין מסכתי. בדבש וחלב מנין, דכתי' (שיר השירים ד, יא) דבש וחלב תחת לשונך. בשמן מנין, דכתי' (שיר השירים א, ג) שמן תורק שמך, מה השמן תחלתו מר וסופו מתוק, כן הם דברי תורה, אדם מצטער בהם תחלה ועושה בהן אחרית טובה, שנא' (איוב ח, ז) והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד. [מה השמן חיים לעולם, אף דברי תורה חיים לעולם]. מה השמן אורה לעולם אף דברי תורה [אורה] לעולם. מה השמן אינו יכול להתערב במשקין אחרים, אף ישראל אינן יכולין להתערב באומות העולם, שנא' (ויקרא כ, כו) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. מה השמן הזה אפי' אתה נותן אותו בכמה משקין הוא עולה על כולם, כך הם ישראל עליונים על כל אומות העולם, שנא' (דברים כח, א) ונתנך ה' אלהיך עליון על כל גויי הארץ. מה המים חנם לעולם, אף דברי תורה חנם לעולם. וגרסינן במדרש השכם התורה נמשלת ליין וחלב, שנא' (ישעיהו נה, א) לכו שברו ואכולו ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב. היין יפה לזקנים וחלב לתינוקות. מה חלב זה מגדל את הקטן ומשעשעו, והיין נותן כח לזקן ועושה לו נחת רוח ומשיב את נפשו ומאיר את עיניו, אף דברי תורה נותנין כח למי שעוסק בהן ומאירין את עיניו ומשיבין את נפשו, שנא' (תהלים יט, ח) תורת ה' תמימה משיבת נפש עדות ה' נאמנה מחכימת פתי, פקודי ה' ישרים משמחי לב מצות ה' ברה מאירת עינים, יראת ה' טהורה עומדת לעד משפטי ה' אמת צדקו יחדו, הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים.

חביבה תורה ונחמדת מזהב ומפז ומכל כלי חמדה, שנא' (איוב כח, טז) לא תסולה בכתם אופיר בשוהם יקר וספיר. וגרסי' בחופת אליהו זוטה יסתכל אדם בעצמו שמשולין דברי תורה בלחם ובמים וביין ובחלב ובכסף ובזהב ובדבש ונופת צופים וכל דבר חביב שבעולם. בלחם מנין, שנא' (משלי ט, ה) לכו לחמו בלחמי. במים מנין, שנא' (ישעיהו נה, א) הוי כל צמא לכו למים. ביין [מנין], שנא' (משלי ט, ה) ושתו ביין מסכתי. בחלב מנין, שנא' (ישעיהו נה, א) ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב. בדבש מנין, שנא' (תהלים יט, יא) ומתוקים מדבש ונופת צופים. בכסף מנין, שנא' (משלי ג, יד) כי טוב סחרה מסחר כסף, וכתי' (משלי ח, יט) טוב פריי מחרוץ ומפז ותבואתי מכסף נבחר. בזהב מנין, שנא' (איוב כח, יז) לא יערכנה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז. ללמדך שכשם שלא איפשר לאדם לעמוד בלא לחם ובלא מים בעולם הזה, כך אי איפשר לו לעמוד בעולם הבא בלא תורה שלמד בעולם הזה, שנא' (יהושע א, ח) לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו [וגו']. וגרסי' באבות דר' נתן נמשלו דברי תורה בכלי זהב, מה כלי זהב כל זמן שאדם שפם וממרקם הם מצחצחין ומאירין, כך דברי תורה, כל זמן שאדם שונה בהן ומשלש, מצחצחין ומאירין את פניו, שנא' (תהלים יט, ט) מצות ה' ברה מאירת עינים, אבל אם ישכלו מהן הן נוחין לאבד ככלי זכוכית, שנא' (איוב כח, יז) לא יערכנה זהב וזכוכית. חבר לפני עם הארץ ככלי זהב, השיח עמו הרי הוא ככלי חרש. כל הכלים עוברין בשוק ואין בני אדם יודעין מה שבתוכן, עבר כלי זכוכית בני אדם יודעין אשר בתוכו, כך הוא תלמיד חכם ניכר בין עמי הארץ בעטיפתו ובהליכתו בשוק, ובמשאו ובמתנו, ובכל ענייניו. וגרסי' בפסיקתא קחו מוסרי ואל כסף ודעת מחרוץ נבחר. קחו מוסרה של תורה. למה תשקלו כסף, למה אתם שוקלין כסף לבני עשו. בלא לחם, מפני שלא שבעתם מלחמה של תורה. ויגיעכם בלא לשבעה, למה אתם רעבים ואומות העולם שבעים, מפני שלא שבעתם מיינה של תורה, דכתי' (משלי ט, ה) לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי.

וגרסי' בואלה שמות רבה ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו. הה"ד ברוך ה' יום יום יעמד לנו האל ישועתנו סלה. אמר הב"ה לישראל, במדה שאדם מודד בה מודדין לו. אני נתתי לכם את התורה שתהיו עסוקין בה יום יום, שנא' (משלי ח, לד) אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום [יום], וכן ואותי יום יום ידרושון, חייכם אני משביע אתכם לחם מן השמים, שנא' (שמות טז, ד) ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו, וכתי' (תהלים סח, כ) ברוך ה' יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה. מאי יעמוס, כשאתם עושים רצוני, אני קורא אתכם העמוסים מני בטן, ומעמיס לעם ישועות, בזכות בית המקדש שנקרא אבן העמסה, שנא' (זכריה יב, ג) והיה ביום ההוא אשים את ירושלם אבן מעמסה.

וגרסי' בבראשית רבה הוא הסובב את כל ארץ החוילה אשר שם הזהב, אלו דברי תורה שהם נחמדים מזהב ומפז רב. וזהב הארץ ההיא טוב, מלמד שאין תורה כתורת ישראל ואין חכמה כחכמת ישראל. שם הבדולח ואבן השוהם, מקרא ומשנה ותוספתות ואגדתא. ד"א תורת ה' תמימה משיבת נפש, אימתי היא תמימה, כשאדם למד תורה ומוסיף עליה בכל עת ועושה פרי, שכן התורה נקראת פרי וצריכה להיות עושה פרי, שנא' (משלי ח, יט) טוב פריי מחרוץ ומפז. ד"א תורת ה' תמימה, אימתי נקראת תמימה, כשאדם למד אותה בכל כחו ובכל כוונתו, לפי שהתלמוד הוא מתמים את המצו, שאם אין אדם יודע דקדוקי מצות, מה הנאה יש לו שהוא יודע גופיהן. לפי שהב"ה נתן תורה לישראל שבכתב, ותורה שבעל פה פירושה, שנא' (דברים ד, יג) ויגד לכם את בריתו, את עשרת הדברים ויכתבם על שני לוחות אבנים, הרי תורה שבכתב, ותורה שבעל פה מנין, דכתי' (דברים ד, יד) ואותי צוה ה' בעת ההיא חוקים ומשפטים, לעשותכם אותם וגו', ר"ל בצווי בלבד. כיצד היא תורה שבעל פה. אמ' קרא בסוכות תשבו שבעת ימים, ולא פירש לן גבהה, שהיא עשרה טפחים, ומשך שלה שבעה טפחים, ושלש דפנות, ושאר מיני סוכה. כיוצא בדבר, ושחט את בן הבקר, ולא פירש לן דיני שחיטה, כגון שהייה, דרסה, חלדה, הגרמה, עקור. וכן כל שאר מצות האמורות בתורה שבכתב אינן למדין אלא מתורה שבעל פה, וממנה יתבאר פירוש תורה שבכתב וטעמיה. תורה שבכתב למה היא דומה, למלך שנתן לבנו אבן יקרה ולא הודיעו סגולתה, ולא היה הבן חושב אותה כל כך, אע"פ שהיה יודע שהיא יקרה עד מאד. ראה אביו שלא היה יודע בנו סגולתה, גלה לו מה היא סגולתה, מיד ידע בנו ערכה ויקרה בעיניו עד מאד. עדות ה' נאמנה, אימתי היא נאמנה, כשאדם מלמדה שלא בשכר. וכן מצינו במשה רבינו ע"ה שלמד תורה לישראל חנם, שנא' (דברים ד, ה) ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים וגו'. ד"א עדות ה' נאמנה, אימתי היא נאמנה, כשאדם מכסה סתרי תורה שאין כל אדם ראוי לשומעם, שנא' (משלי יא, יג) ונאמן רוח מכסה דבר. פקודי ה' ישרים משמחי לב, אימתי הם ישרים, כשאדם מיישבן על עצמו. ללמדך שלא יאמר אדם, היאך אני יכול ללמוד את המשנה נזיקין שלשים פרקים, כלים שלשים פרקים, אין עליך המלאכה לגמור, אלא למוד כפי כחך, דתנן לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל. פי' אין אתה יכול ללמוד כל התורה כלה, לפי שהיא ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, וא"ת הואיל ואיני יכול ללמוד את כל התורה למה אטרח בעצמי, למוד כפי כחך. מצות ה' ברה מאירת עינים, אימתי היא ברה, כשאתה יושב ומברר טעמיה ושוקל אותן ובורר כל דבר ודבר עם חבירו הדומה לו. ד"א מצות ה' ברה מאירת עינים,

אימתי היא ברה, כשאתה מבררה מפי רבותיך. לפי' ניתנו פיסקות בתוך התורה, ליתן ריוח למשה רבי' ע"ה להתבונן בין ענין לענין בין פרשה לפרשה, אנו שאנו שומעין הדיוט מפי הדיוט על אחת כמה וכמה. ד"א מצות ה' ברה מאירת עינים, אימתי היא ברה, כשאתה מקבלה מפי אבותיך, שהן בקיאים בכתב ובלשון ובפירוש. ואם אינו שומע להם הרי הוא אויל, שנא' (משלי טו, ה) אויל ינאץ מוסר אביו, וכי יש אויל גדול מזה שהוא סומך על אביו בכתב ובלשון ואינו סומך בפירוש, אלא הט אונך ושמע דברי חכמים, וכתיב כי נעים כי תשמרם בבטנך. יראת ה' טהורה עומדת לעד, אימתי היא טהורה, כשאתה מטהר את עצמך מלהשתמש בה, שלא תאמר, הואיל ואני חכם חייבין בני אדם לשמשני ולפרנסני. ד"א יראת ה' טהורה, אימתי היא טהורה, כשאדם מטהר את עצמו מן הגאוה. נמשלה תורה לחלב, מה החלב הזה אינו ראוי אלא לתינוק, כך דברי תורה אינן מתקיימין אלא במי שרואה את עצמו כאלו הוא תנוק וקטן. וכן דוד הוא אומר, אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו וגו'. ד"א יראת ה' טהורה, אימתי היא טהורה, כשאדם מטהר את עצמו מאהבת כסף וזהב, שכן אלישע אומ' חי ה' אשר עמדתי לפניו אם אקח, וכן דניאל אומר, מתנתך לך להויין ונבזבייתך לאחרן הב. ד"א יראת ה' טהורה, אימתי היא טהורה, כשאדם מטהר את עצמו מדברי מינות. ר' שמעון בן מנסיא אומר, הרי הוא אומר שתה מים מבורך, שתה מים מדברי חכמים והוי מואס בדברי מינים. ואדם שאינו משביע את עצמו מדברי תורה, כל דבר שהוא שומע נמשך אחריו, מי גרם לו, לפי שהרעיב את עצמו מדברי תורה. משפטי ה' אמת. א"ר יוסי, אל"ף בתחלת האות, מ"ם באמצעה, תי"ו בסופה. אימתי הן נקראים אמת, כשאדם הוא בתחלתו ובאמצעיתו ובאחריתו אחד. לפיכך נמנו שנותיהן של אבות מסורסין, שנא' (בראשית מז, כח) ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ויהי ימי יעקב שני חייו שבע שנים וארבעים ומאת שנה, לומר לך בן ארבעים כבן שבע, בן שבע כבן מאה. וכן הוא אומר ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים, בת עשרים כבת שבע, בת שבע כבת מאה. משפטי ה' אמת צדקו יחדו, אימתי הן אמת, כשאדם דורשן מאליו ומסכים לאמתתה בינו לבין עצמו.

חביבה תורה, שנתאוו לה מלאכי השרת, ולא נתנה הב"ה אלא לישראל עם סגולתו ונחלתו. כדגרסינן באלה הדברים רבה ויקרא משה אל כל ישראל לאמר. הה"ד בני אם תקח אמרי. מהו אם תקח אמרי. אמ' רב הונא בשם ר' אחא, אמ' הב"ה לישראל, בני, לא תהיה תורתי עליכם כאדם שיש לו בת בוגרת והוא רוצה ליכנוס אותה אצל מי שמוצא, אם יהיה לכם זכות אתם מקבלים תורתי, שמלאכי השרת נתאוו לה ולא נתתי אותה להם, שנא' (תהלים סח, יג) מלכי צבאות ידדון ידדון ונות בית תחלק שלל. אמרו לפניו מלאכי השרת, רבונו של עולם, הטובה שיש לך בעליונים אתה תחלק אותה לתחתונים. ד"א בני אם תקח אמרי, משל למלך שאמ' לו בנו, סיימני בתוך המדינה וידעו הכל שאני בנך. אמ' לו אביו, מבקש את שידעו הכל שאתה בני, לבוש פורפריא שלי ותן עטרה שלי בראשך וידעו הכל כי אתה בני. כך אמ' הב"ה לישראל, מבקשים אתם שתהיו מסויימים שאתם בני, [והיו עסוקין בתורה]. רב הונא בשם ר' בנימין בר לוי [אמר], משל למלך שאמ' לבנו צא לפלטיא. אמ' לו, אבי, מתייירא אני מפני הלסטין. מה עשה אביו, נטל מקל וחקקו ונתן בו קמיע ומסרו לבנו, ואמ' לו, המקל הזה יהיה בידך ואין אתה מתייירא מכל בריה. כך אמ' הב"ה לישראל, בני, היו עסוקין בתורה ואין אתם מתייראין מכל בריה. מה בין לומדי מקרא ומשנה לבין שאינן למדין, [משל] למלך שהיו לו בנים ועבדים רבים, והיה אוהבן אהבה גמורה, והיה משגרן למקרא ולמשנה וללמוד דרך ארץ. והיה יושב ומצפה להן אימתי באין. ראה שאינן באין, הלך הוא בעצמו, ומצא מהן קורין ומהם שונים ומהם עוסקין בדרך ארץ. לקחן, והושיבן בין ברכיו, והתחיל לחבקן ולגפפן ולנשקן. מהם הניח על כתפיו ומהן הניח על זרועותיו, שנא' (ישעיהו מ, יא) כרועה עדרו ירעה בזרועו יקבץ טלאים ובחיקו ישא וגו'. ומנין שמצא מהן קורין ומהן שונין ומהם עוסקין בדרך ארץ, שנא' (הושע יא, י) אחרי ה' ילכו כאריה ישאג כי הוא ישאג ויחרדו בנים מים, וכתי' (הושע יא, יא) יחרדו כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור והושבתים על בתיהם נאם ה'.

חביבה תורה, שבשבילה נקראו ישראל מלאכים. כדגרסי בספרי חביבין ישראל שכשהוא מכנן אינו מכנן אלא למלאכי השרת, שנא' (מלאכי ב, ז) כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא, בזמן שהתורה יוצאה מפיו הרי הוא כמלאכי השרת, ואם לאו הרי הוא כחיה ובהמה שאינה מכרת את קונה.

חביבה תורה, שבזכותה הב"ה מציל את ישראל מן הייסורין, ולא יהיה רשות ליצר הרע לשלוט בהם, ושורה עליהם רוח הקדש. מן הייסורין מנין, כדגרסינן במכילתא בני אם תקח אמרי ומצותי תצפון אתך. אמ' הב"ה לישראל על הר סיני, אם זכיתם להצפין ולקבל תורתי ולעשות אותה אני מציל אתכם משלש פורעניות, ממלחמת גוג ומגוג ומחבלו של משיח ומדינה של גיהנם, ושלא יהיה רשות ליצר הרע לשלוט בכם ושורה עליכם רוח הקדש. מנין, כדגרסי' בחופת אליהו אמ' אליהו זכור לטוב, יהיה אדם כשור לעול וכחמור למשוי וכבהמה החורשת בבקעה ויהיה יושב ועוסק בתורה, שנא' (ישעיהו לב, כ) אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור. אשריהם ישראל, שבזמן שהם עסוקים בתורה ובמצות ובגמילות חסדים, שיצרם מסור בידם ואינו שולט בהם. זורעי על כל מים, שלומדין תורה ומשנה והלכות והגדות, ונמשלו למים. כיון שקרא אדם תורה נביאים וכתובים, משנה והגדה, תלמוד, פלפול, מיד רוח הקדש שורה עליו, שנא' (שמואל ב כג, ב) רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני. אמ' ר' אחא, הלמד תורה לעשות זוכה ברוח הקדש. מאי טעמא, לא ימוש ספר התורה הזה מפיך וגו', וכתיב כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל, ואין תשכיל אלא רוח הקדש, שנא' (תהלים פט, א) משכיל לאיתן האזרחי. ד"א בני אם תקח אמרי ומצותי תצפון אתך, אימתי אתם בני, משתקחו אמרי. א"ר ברכיה, כשהיו ישראל במדבר היה מהלך עמוד הענן לפניהם, והיה עשן המערכה וענן הקטורת עולה, והיו שני זיקוקות של אש יוצאין מבין בדי הארון, והיו שורפין לפניהם את הנחשים ואת העקרבים, והיו אומות העולם רואין אותן. אמ' להם משה לישראל, כל השבח הזה עשה לכם הב"ה על שקבלתם התורה בסיני. ומצותי תצפן אתך, אם זכיתם להצפין תורתי, אני משביע אתכם מטוב הצפון לצדיקים לעתיד לבא, שנא' (תהלים לא, כ) מה רוב טובך אשר צפנת ליראיך. אמ' הב"ה, אני אודיע לאומות העולם לעתיד לבא כל הטובה שאני מטיב לכם על שקבלתם את תורתי. ד"א בני אם תקח אמרי, היה מצפין תורתי ומחבבה, כאדם שיש לו מרגלית והוא מצפינה, כך תהא יגע בתורה. והצנע לכת, שנא' (משלי ב, ז) יצפון לישרים תושיה מגן להולכי תום. ר' אלעזר שאל את ר' יהושע בן לוי ואמ' לו, פסוק זה מהו. אמ' לו ר' יהושע, משעה שאדם נוצר ממעי אמו אותה תורה שהוא עתיד ללמוד צפונה לו, שנא' (משלי ב, ז) יצפון לישרים תושיה. מגן הוא להולכי תום, מה המגן הזה מגין על האדם, כך תורה מגינה על מי שעוסק בה. וגרסי' במדרש תנחומא יצפון לישרים תושיה וגו', עד שלא נברא העולם צפן הב"ה את התורה, עד שבא אברהם אבינו ע"ה וקיימה, שנא' (בראשית כו, ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי, מלמד שקיים אברהם אבינו את כל התורה כלה.